

Etnobotanik ve Türk Etnobotaniği

Şinasi YILDIRIMLI*

Etnobotanik Nedir?

Etnobotanik sözcüğü ilk kez ABD’li bilim adamı W. Harsberger tarafından 1895 yılında ortaya atılmıştır. Ayrıca etnobotanik teriminin ilk geçtiği, O’nun *The Purposes of Etnobotany* adlı eseri bu konuda bilinen ilk yayındır. Bu terimin bilim dünyasına girmesiyle etnobotanik çalışmalarda yeni bir çığır açıldı. 1980’lere kadar pek çok araştırmacı “etnobotanik” terimini alıp kendi konusu içinde kullandı. 1980’lerden sonra etnobotanik halkta dahil olmak üzere artık çok geniş bir kesimin ilgisini çekti ve yerli, yabancı birçok dergide bilimsel anlamda etnobotanik ile ilgili makaleler çıkmaya başladı. Bir süre sonra halk bilimi, arkeobotanik, paleoetnobotanik çalışan bilim adamları da etnobotanik çalışmalarda bulundu ve her biri bu bilim dalına yeni bir teknik ve bilgi kattı. Amerika’da Etnobiyoloji Topluluğu tarafından ilk kez 1981 yılında *Journal of Ethnobiology* dergisi basıldı. Harsberger etnobotaniğe “yerli halkın bitki kullanımı” olarak bakardı. Yapılan birçok çalışmadan sonra, 1993’te Yen bu tanımı tekrar gözden geçirdi ve tam olmasa da yeni bir etnobotanik tanım ortaya koydu: “bitkiler ve yerli halk arasındaki her türlü karşılıklı ilişki”. Ancak biz bugün etnobotanik için geniş anlamda “evrim süreci içinde insan-bitki ilişkileri” diyebiliriz. Daha dar anlamdaysa “bir yörede yaşayan halkın yakın çevresinde bulunan bitkilerden çeşitli gereksinimlerini karşılamak üzere yararlanma bilgisi ve o bitkiler üzerine etkileri” olarak özetlenebilir.

* Hacettepe Üniversitesi, Biyoloji Bölümü, Botanik Ana Bilim Dalı. ot@hacettepe.edu.tr

Antropologlar, botanikçiler, farmakologlar, arkeologlar, ormancılar ve ziraatçılar, her biri insan-bitki ilişkilerinin farklı bir yönünü araştırabilir.

İlk etnobotanik çalışmaların yürütüldüğü zamanlarda pek çok tartışma yaşanmıştır. Ancak bu anlaşmazlıkların çoğu yukarıda da belirtildiği gibi pek çok farklı disiplinden gelen araştırmacıların etnobotanik araştırmalar yapmaya çalışmasındandı. Örneğin etnobotanikle ilgilenen ilk biyologlar genellikle yerli halkın kullandığı ekonomik değeri olan bitkileri incelemişlerdir. İlk antropologlar ise yerli halkın bitki kullanımına bakarak doğayı nasıl algıladığını çözmeye çalışmışlardır. Gerçekte bugün de bu durum söz konusudur. Ancak yine de ayrı disiplinlerden gelseler de ayrı konular üzerinde çalışsalar da her araştırmacı etnobotaniğin gelişmesini sağlamıştır.

Ethnic: Grek kökenli bir kelime olup halk anlamına gelir. Değişik coğrafi bölgelerde ortak toplumsal, kültürel, akrabalık ilişkileri ve ekonomik temelleri olan topluluklara etnik grup denir. Etnobotanik ise belli bir coğrafi bölgede yer alan halkın o yöredeki bitkileri öncelikle beslenme ve tıbbi, sonra da sanayi bitkisi olarak her bakımdan yerel kullanımınıdır. Bitkilerin yerel kullanımı ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, ilden ile, ilçeden ilçeye, köyden köye hatta aynı köyün insanları arasında bile farklılık gösterir. Örneğin Adıyaman ilinin Kahta ilçesinin şu an sular altında kalan Ulupınar köyünde yazarca derlenen onlarca bitkinin yerel adı ve kullanımı arasından Latince *Vitex pseudo-negundo* (*Verbenaceae*: Mineçiçeğigiller) olan ve ayak kokusuna, ayak aralarındaki mantarlardan ileri gelen kaşınmalara, böceklere karşı kullanılan bitkiye kimilerince “hayıt” dendiği gibi diğerlerince “körf” denmektedir. Etnobotanikte bitkiler insanlar tarafından ilkçağlardan süregeldiği biçimde ilkel olarak kullanılır. Bu kullanım ve üretim sırasında çağımızın teknolojik aygıtları kullanılmaz. Etnobotanikte yeni bulgular için öncelikle ve özellikle uygarlığın girmediği bölgelere gidilerek oradaki halkın bitkilerle verdiği isimleri ve kullanım biçimlerini saptama yoluna gidilir. Bir yerde etnobotanik, sistematik botanik ve farmakobotanik gibi bilimlere de katkıda bulunur. Çünkü o zamana kadar bilim dünyası için bilinmeyen yeni türler sistematik botanik bilim dalına, kullanımları da farmakobotaniğe kazandırılmış olur. Bununla birlikte sırf etnobotanik amaçlı bitki toplamaları ve bunların otluklara kazandırılması çok yenidir. Etnobotaniğin ortaya çıkışında insanlarda oluşan çeşitli hastalıkların giderilmesi amacıyla binlerce yıldan beri tıbbi bitkilerin kullanılması büyük rol oynamıştır. Yazı icad edilmeden önce eski insanlar kullandıkları bitkilerin resimlerini mağara duvarlarına, boynuzlara, tabletlere işlemişlerdir. Eski çağlardan günümüze kalan etnobotanik kitapları veya belgeleri tıbbi bitkilerin kullanımı üzerinedir. Örneğin Hitit yazıtlarında, Mısırlıların papirüslerinde, ilkçağlardan kalan kitaplarda hep tıbbi bitkilerin yerel adları ve kullanım şekilleri verilmiştir.

Bazı etnobotanik bilgiler henüz yazılı kayıtlara geçirilmediğinden onların saptanıp kayda geçirilmesi büyük önem taşır. Çünkü son bir kaç yüzyıldır ecza bilgisinin art-

ması ve ilaçların eczanelerden alınıp hazır kullanımı sonucu binlerce yıldan beri halkın kullandığı bitki adları ve kullanımları unutulup gitmektedir. Bu bakımdan öncelikle sistematik botanikçilerin gerçekleştirdikleri flora ve revizyon çalışmalarında, çalıştıkları bitki gurubu ile ilgili yerel adları ve kullanımları derlemeleri insanlık mirasını yeni kuşaklara aktarma bakımından çok önemlidir.

Halk bitkileri yetiştirmez, yetiştirilmiş doğal bitkileri kullanır. Gerekli zaman gider ve bitkileri yetiştiği yerlerden toplar ve değerlendirir. Örneğin ülkemizde yetişen ve aynı zamanda dış satımı yapılan *Capparis* (Kebere) (*Capparaceae*: Keberegiller) türlerinin ilaç, turşu, besin olarak iç ve dış tüketimde kullanılması nedeniyle seksenli yıllardan beri hemen hemen ortadan kalkmak üzeredir. Oysa bu türün kültürü yapılmış olsaydı hem ülkemizin döviz kazancı artacak hem de bu bitki türü korunmuş olacaktı. Bununla birlikte halk kolay yetiştirme yöntemleri de bulmuştur. Örneğin Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesinde halk genellikle mantarı doğadan topladıktan sonra onları suyla yıkayıp atık suyu kavak ağaçlarının dibine dökerek o mantarın yeniden yetişmesini sağlamaktadır.

Halk bazen bitkileri çok amaçlı olarak kullanabilir. Örneğin kenevir (*Cannabis sativa*, *Cannabaceae*) (hemp) bitkisi bir lif, bir drog ve bir yağ bitkisi olarak çok yönlü kullanımı olan bir bitkidir. Yine Güney Afrika yerlilerinden Ganalı'lar savanda yetişen Baobab adlı (*Adansonia digitata* (*Bombaceae*)) bitkinin kabuklarından halat; kurumuş yapraklarından ilaç ve besin; tohumlarından yağ; meyvesinin posasından zengin C vitamini serinletici bir içecek olarak yararlanır.

Ülkemizde olduğu gibi dünyanın Çin dahil bir çok yerinde yetişen akdut (*Morus alba*, *Mulberrieae* *Moraceae*) ağacı da çok amaçlı olarak kullanılır. Örneğin bu türün meyveleri zevkle tüketilen bir besin maddesi olup yaprakları ipek böceği yetiştiriciliğinde, odunu ise yakacak olarak kullanılırken köklerinden de sarı bir boya elde edilir. Yine aynı şekilde ülkemizde ve dünyada birçok bitki çok amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Colocasia esculenta (Taro, *Araceae*) bitkisi de ülkemizde Akdeniz bölgesinde özellikle Antalya ve Alanya, dünyada ise Asya'da yetişmekte ve kullanılmaktadır. Bitkinin yaprak diplerindeki lifli, şişkin ve kısa gövdesi bir kormus olup toprak altında kök benzeri gelişmektedir (gövde başkalaşımı). Halk bu bitkiyi patates gibi yemektir.

Büyük uygarlıklar hep büyük ırmaklar çevresinde gelişmiştir. Çünkü burada en önemli etken su varlığıdır. Bu uygarlıkların başında İndus (Hint), Dicle-Fırat (Mezopotamya), Nil (Mısır), Kızılırmak (Hitit), Küçük Menderes ve Gediz (Lidya), Büyük Menderes (Karya) gibi akarsuların çevresine yerleşen halklar gelmektedir. Dolayısıyla bu bölgelerde değişik bitkilerin kullanımı da söz konusu olmuştur. Örneğin yerel kullanımı olan ve eskiden yetiştirilen bitkileri, antik çanak çömlek üzerinde işlenmiş olarak görebilmekteyiz. Ayrıca Eski Mısır uygarlığında papirüsler üzerine ilaç yapımında ve mumyalamada kullanılan bitkiler yazılmıştır.

İndus uygarlığı için pirinç, Nil için hurma, Mezopotamya için üzüm, Hitit için elma, Menderes için incir birer sembol olmuştur.

Bitkiler ve Tarihçe

İnsanoğlu dünyada yerini aldıktan sonra öncelikle beslenmesi için bazı bitkileri kullanmış ve yerleşik düzene geçtikten sonra bu bitkileri kültüre almıştır. Nitekim Ağrı dağı ve Güneydoğu Anadolu'da yapılan araştırmalarda bu yörelerde yetiştirilen değişik buğdaygil türlerinin varlığı saptanmış ve bunların burada binlerce yıldan beri ekilip biçildiği bulunmuştur. Bu tahıl bitkileri içerisinde buğday (*Triticum aestivum*) (*Poaceae*, bread wheat), pirinç (*Oryza sativa*, *Poaceae*, rice), arpa (*Hordeum vulgare*) (*Poaceae*, barley) beslenmede ilk sırada yer alır. İkinci sırada ise mısır (*Zea mays*, *Poaceae*, maize), yulaf (*Avena sativa*) (*Poaceae*, oat) ve çavdar (*Secale cereale*) (*Poaceae*, rye) yer alır.

Eski insanlar kullandıkları bitkilerin resimlerini mağara duvarlarına, boynuzlara, tabletlere daha sonraları papirüslere işlemişlerdir. Eski Yunanlı'larda bitkiler ilk olarak beslenme sonra da tıbbi özellikleri bakımından dikkate alınmıştır. Hippokrates (M. Ö. 460-370) bu konuda çok önemli bir kitap yazmıştır. Botanik bilimi üzerinde gerçek çalışmalar Aristoteles (M.Ö. 384-305) ve Theophrastus (M.Ö. 372- 286) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunların ikisi de Eflatun'un öğrencileriydi. Ayvalık'ın karşısındaki Midilli (Lesvos) adasının Midilli (Mytilene) kentinde doğan Theophrastus, Aristo'nun öğrencisi ve meslektaşı olup botanik babası sayılır. Theophrastus, Aristo'nun bıraktığı 450 türlü bir botanik bahçesini geliştirmiştir. Bu bahçe bilinen ilk botanik bahçelerinden biridir. Bu bilgin çok önemli iki kitap yazmıştır. Bu kitaplarında monokotil ve dikotilleri birbirinden ayıran özellikleri ve odunlu bitkilerdeki sene halkalarını belirlemiştir. Ayrıca *Compositae* çiçeğinin farklılığını açıklamıştır. O, aynı zamanda bir ekolog olup çayır, orman, bataklık gibi alanların bitki birliklerini vermiştir. Yine, tıbbi bitkilerle ilgili bir liste oluşturmuştur. Theophrastus Linnaeus'a kadar botanik babası ünvanını kimseye bırakmamıştır.

İlk çağların önemli botanikçilerinden birisi de Adana Kozan doğumlu Dioscorides (M.S. 64 - ?)'tir. Bu bilgin Roma imparatoru Neron zamanında orduda cerrah olarak görev yapmıştır. Kendisinin derlediği ve resimlediği *Materia medica* adlı kitabı o devrin en önemli tıbbi bitkilerini içeriyordu. Kitapta 500 kadar tıbbi bitkinin özelliğini ve renkli resmini vermiştir. İki nüsha olan bu kitabın önceden ikiside İstanbul'da iken şimdi birisi Viyana müzesinde, diğeri de İstanbul Beyazıt kitaplığında. Avusturya'lılar kendi ellerindeki nüshayı tekrar basarak bilim dünyasına kazandırmışlardır.

Efsanevi Bitkiler ve Gerçek

15. yüzyıldan itibaren tüm bitkilere karşı Avrupa'da genel bir ilgi uyandı. Bu bitkiler araştırılırken bitkinin dış görünüşüne bakılarak ondan yararlanma yoluna gidildi. Buna en güzel örnek adamotudur (*Mandragora autumnalis* Bertol; Sin.: *M. officinarum* L.,

common mandrake) (*Solanaceae*: Patlıcangiller). Bu bitkinin kökünün dış görünümü insana benzediğinden tıbbi bir yarar umulmuştur. Ülkemizde de yetişen çok yıllık, rozet yapraklı, eriksi meyveli bu bitkinin doğal yayılışı Akdeniz havzası ile sınırlı olup yetiştirilmesi kolay değildir. Bu bitkinin gelişigüzel tıbbi amaçlı sökümlü nedeniyle nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bir efsaneye göre bu bitkinin kazılıp çıkartılması sırasında bir tehlike ortaya çıkmaktadır. Sanılmıştır ki adamotu bitkisi, topraktan sökülürken bir insanın ölüm çığlıkları duyulur. Bazı kişiler bu tehlikeyi göze alıp adam otunu topraktan kendi yerel yöntemleriyle çıkartmayı denediler. Buna göre rozet yapraklı adamotunun çevresi ipe belirlenir ve toprağı gevşetilen bitkinin bir ucu bir köpeğin boynuna bağlanılarak çıkartılırdı. Bu sırada seyirciler kulaklarını tıkayarak öldürücü çığığı duymaktan kurtulurlardı. Bu bitkinin bu kadar önemsenecek özelliğı neydi ki bunca tehlikeyi göze alıp onu topraktan çıkartıyorlardı. Eski Yunan'dan beri bu bitki uyku verici ve acı dindirici olarak kullanılıyordu. Eğer bu bitkinin kökü kaynatılır veya şarapta bekletilirse elde edilen karışımın bir parçası ameliyat öncesi hastaya verilir. Bu güçlü drogun fazlaca alınımı delilik, inme hatta ölüme yol açabilirdi. Hz. İsa, acılar içinde çarmıhta kıvrılırken ona adamotu özünden süngere emdirilerek verilmişti. Bu bitkinin kullanımı Romalı'lar devrinde daha da geliştirilmişti. Adamotunun ilk kimyasal analizleri 1889 yılında yapıldı ve içeriğinde değişik alkaloidlerin bulunduğu anlaşıldı. Bunlardan en etkili olanları hiyosiyamin ve sukopolamindir. Bu drog haşhaştan elde edilen morfinle karıştırılıp hastaya verirse derin bir uyku durumu yaratır. Ayrıca doğum sırasında da kullanılır. Günümüzde hiyosiyamin alkaloidinin çok bol kaynakları bulunmuştur. Tıbbi amaçlı bir çok kullanımda, bu alkaloidler yerine bituratlar kullanılmaya başlanmıştır. Böylece adamotunun ölüm çığıklarına son verilmiştir. Adamotu ortaçağda büyücülerce tılsımlı ot olarak kullanılmıştır. Bu otun asıl ünü shevi duyguları uyarmasından ileri gelmektedir.

Hiyosiyamin alkaloidi Avustralya'da *Solanaceae* familyasından bir çalı olan *Duboisia* cinsinin yapraklarından elde edilir. Avustralya yerlileri daha Avrupalı'lar karaya ayak basmadan bu bitkinin yapraklarını çiğneyerek yorgunluk, açlık ve susuzluklarını gideriyorlardı. Bunun yapraklarından elde edilen ve pitiru denilen maddeyi de balık ve devekuşu avlamada kullanıyorlardı. Bu örnekler ilkel çağlardaki insanların bitkilerdeki özellikleri nasıl bulup kullandıklarına güzel bir örnektir.

Kültür Bitkilerinin Kökeni

Etnobotanik özellikleri saptanan bitkilerden bazıları daha sonra kültüre alınmıştır. Kültür bitkileri ile ilgili olarak İsviçreli botanikçi Alphonse de Candolle 1883 yılında *Kültür Bitkilerinin Kökeni* adlı kitabı yazmıştır. Daha sonra bu kitap İngilizce başta olmak üzere bir çok dile çevrilmiştir. Bu kitapta yazarın öne sürdüğü düşünceler bir çok bilim adamı tarafından kabul görmüştür. De Candolle eserini oluştururken İncil, yolculuk

notları, arkeolojik ve etnobotanik veriler ve de dil biliminden yararlanmıştı. Böylece kültür bitkilerinin kökenini ve taşınma yollarını ortaya çıkarmaya çalışmıştı. O, bir kültür bitkisinin kökeninin yerini saptarken yaşayan yabani örneklerin yayılışlarıyla bir ilişki kurmuştur.

Daha çağdaş yöntemlere örneğin kalıtım, kromozom incelemeleri, anatomik araştırmalara dayanan çalışmalarıyla Rus tarımcısı Nicolai Vavilov, 1926 yılında kültür bitkilerinin kökenlendiği merkezler üzerine bir kitap yayınlamıştır. Onun öne sürdüğü önemli görüşlerden biri ekonomik bir bitki türünün kökenlendiği merkezin, o türün varyetelerinin çok sayıda yetiştiği alana yakın olmasıdır. Ancak, Avrupa ve Amerika tahıl bitkilerinin ıslahında dünyanın değişik yerlerinden getirttikleri türlerle yeni ırklar ve türler elde ettiğinden Vavilov'un öne sürdüğü ilkeye göre saptanan merkezlerde bir yanılma ortaya çıkabilecektir. Ama, Vavilov'un ilkesinde insan eli ile kalıtsal potansiyelinde bir değişiklik yapılmamış türler esas alınmıştır.

Vavilov, araştırmaları sonucu dünyada belli başlı kültür bitkilerinin altı merkezini saptamıştır. Bunlar:

1. Orta Amerika Dağları
2. Kuzey And Dağları
3. Habeşistan (Etiyopya)
4. Akdeniz (Özellikle Anadolu)
5. Güney Batı Asya
6. Güney Doğu Asya

Ekonomik bitkilerin kökenlendiği yerin bilinmesi o türlere yakın doğal bitkilerin sahip olduğu hastalıklara direnç, iklime uyum gibi özelliklerin mevcut kültürel bitkisine aktarılması bakımından önemlidir. 20. yüzyılın başlarında Ruslar, İsviçreli'ler ve Amerikalı'lar, patatesin (*Solanum tuberosum*) (Irish potato) kökenini araştırmak için Kuzey And Dağları ve Güney Amerika'ya geziler düzenlemişler ve oralarda buldukları örnekleri kendi bahçelerinde yetiştirmişlerdir. Bunun gibi daha pek çok örnek verilebilir. Avustralya Hükümeti II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Akdeniz bölgesinden kendi iklim koşullarına uyabilecek bir çok bitkiyi –*Phalaris tuberosa* ve *Trifolium subterraneum*– getirtmişlerdir.

Ortaçağda Avrupalı birçok kaşif yeni yerler keşfederken bu arada birçok bitkinin kullanımını öğreniyordu. Örneğin gezileri sırasında tuttıkları notları ile bilinen Christopher Columbus 1492 yılındaki Küba gezisi sırasında tütünü (*Nicotiana*) keşfetmiştir. Ayrıca Columbus bu yolculukları sayesinde Avrupalılara mısırı (*Zea mays*), yenibaharı (*Pimenta dioica*), pamuğu (*Gossypium*) tanıttı. İspanyalılar da Aztek, Maya, İnka yerlilerinden aldıkları pek çok bitkiyi kauçuk (*Hevea brasiliensis*), patates (*Solanum tuberosum*), tütün ve kakao (*Theobroma cacao*) gibi kendi ülkelerine taşımışlardır. Zamanla bu etnobotanik çalışmalar gelişip yaygınlaşarak sadece gezginlerin değil akademik çevrelerinin

de gözdesi haline gelmiştir.

Etnobotanik çalışmaların ilk dönemi daha çok yeni dünyanın ekonomik potansiyeli yüksek bitkiler üzerine kuruluydu. İzleyen zamanlarda etnobotanik bilgiler özellikle Avrupa kökenli doğaçların yeni yerleri keşfi ve yazdıkları bilimsel raporlarıyla her geçen gün artmaktaydı. Örneğin John Josselyn, New England'a ulaştığında bu yeni dünyanın her türlü doğal kaynağını keşfetmeyi kafasına koymuştu ve 8 yıl boyunca yaptığı çalışmalarını 1672 yılında *New England'ın Nadir Keşifleri* adlı bir kitap içinde toplamıştı.

1831'de Charles Darwin gibi doğaçlar Londra'nın müze ve bahçelerini egzotik ve değişik pek çok bitki örnekleri ile doldurmaya başladı. Hatta Darwin'in topladığı bu bitkiler hakkında ilginç bir itirafı vardı: "Topladığım bu bitkiler hakkında aydaki adamdan daha fazla bilmiyorum!". 19. yüzyıla baktığımızda daha pek çok araştırmacının botanik gelişimine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birisi de kuzeybatı Amazon'un ve kuzey And'ların ilk keşiflerinden olan Richard Spruce'dir. Bu keşif 1851 ve 1854 yılları arasında yaptığı çalışmalarda fizyoaktif bitkilerin geleneksel kullanımını ve New England'daki kullanımı olan bitkileri incelemiştir.

Her ne kadar etnobotanik çalışmalarda Amerika'nın üstünlüğü olsa da Avrupa'da da pek çok kayda değer araştırma yapılmıştır. Avrupalılar daha çok etnofarmakoloji (geleneksel ilaçların evrimi) ve paleopolinoloji (fosil polenleri çalışan bilim dalı) ile ilgilenmiştir.

Genel Etnobotanik Metotlar

Geleneksel botanik ile ilgili herhangi bir çalışmada genel metotlar daha çok antropoloji ve botanik kökenlidir. Ancak daha öncede değindiğimiz gibi pek çok farklı disiplin etnobotanik araştırmalar yapar. Bu nedenle çok sayıda etnobotanik teknik vardır ve hepsi etnobotaniği farklı şekillerde işler. Örneğin antropoloji metotlarla yapılmış bir araştırma daha çok kişisel gözlem ve durum değerlendirmesi şeklindeyken, lingüistik (dilsel, dilbilimsel) ve sembolik analizlere dayanan araştırmalarda esas olan ilgili bölgenin halkıyla birebir ilişki kurmak ve onların doğal yaşamı nasıl algıladığını anlamaktır. Botanik tekniklerde ise daha çok taksonomi bilimine dayanır ve amaç ilgili etnik bitkileri tanımlamaktır. Arkeobotanik araştırmalarda ise tarih ve tarih öncesi toplulukların bitki kullanımına bakarak nasıl bir yaşam sürdürdüklerinin sorusuna yanıt aranır. Bu ana tekniklerin yanında diğer araştırmalarda kullanılan daha pek çok özelleşmiş etnobotanik teknik vardır. Örneğin farmakognozide halkın kullandığı bitkilerden ilaç hammaddeleri yapılmaya çalışılırken, sanat tarihçileri tarih öncesi toplulukların sanat eserlerindeki bitkilere bakarak doğayı sanata nasıl aktardıklarını ve sanat anlayışlarını araştırır, ekologlar ise halkın bitki kullanımına bakarak nasıl sürdürülebilir yeni doğal kaynaklar bulabiliriz? sorusuna yanıt arar. Aşağıda etnobotanik

araştırmalarda kullanılan ana metotlar kısaca özetlenmiştir:

1. Antropolojik Metotlar
2. Bitki Toplama ve Taksonomi
3. Arkeobotanik Metotlar
4. Özelleşmiş Etnobotanik Teknikler
 - Farmogoknozi
 - Dil Bilimi
 - Sanat Tarihi
 - Ziraat
 - Ekoloji
 - Fitokimya
 - Çevre Ekonomisi

Türkiye’de Etnobotanik

Türkiye’nin hemen her bölgesinde özellikle yenilen otlarla ilgili bilgi anadan kıza kuşaklar boyu aktarılagelmiştir. Yenilebilir otları toplamak, yıkamak kimisini yenebilir hale getirmek üzere pişirmek ya da kurutup kışa hazırlamak genellikle kadınların bilgi birikimi içindedir. İlaç, boya, süpürge yapılan bitkiler konusunda ve yakacak olarak toplanıp kış için yığılan bitkilerle ilgili birikimler de daha çok kadınlara özgüdür. Yumrulu bitkiler, mantarlar ve çeşitli meyveleri iyi bilenler ve toplayanlarsa erkek çocuklar ve yetişkin erkekler, özellikle çobanlardır. Yem bitkileri ve hayvanları zehirleme potansiyeli olan bitkiler de çobanların, hayvancılık yapan köylülerin yüzyıllar boyu kuşaktan kuşağa aktardıkları bilgilerdir.

Dünyada yaklaşık 260.000, Anadolu’da 9000’i aşkın eğrelti ve tohumlu bitki (iletim demetli) olduğu ve ülkemizdekilerin yaklaşık üçte birinin endemik olduğu bilinmektedir. Bunların ne kadarının halk tarafından yararlanılan bitkiler olduğunu tam olarak bilmekten çok uzaktız. Ancak yerel bitki adlarının derlenmesi etnobotanik çalışmalarının önemli bir parçasıdır. Çünkü bitkilerin hangi topluluklarca ve ne biçimde kullandıklarının ipucunu verir. Bu konuda ülkemizde bazı çalışmalar yapılmıştır.

Ekonomik yönden önem taşıyan bitkiler (tarımı yapılan bitkiler, yağ, yem bitkileri, ilaç ham maddeleri gibi) dışında etnobotanik çalışmalar ülkemizde az sayıda yapılmaktadır. En yaygın olarak halkın bilgisine başvuru alan, tıbbi bitkilerdir. Oysa ülkemizde beslenme amacıyla ot toplamacılığının zengin bir geçmişi olduğunu ve bu geleneğin kırsal kesimde hala sürmekte olduğunu biliyoruz. Özellikle Ege ve Karadeniz bölgelerinde doğal zenginliğin de katkısıyla yaygın bir “ot kültürünün” varlığı bilinmekteyse de bu zenginlik şimdiye değin çok az araştırılmıştır.

Anadolu, tarıma ilk geçişin yapıldığı merkezlerden biri olarak da önemlidir. Neolitik dönemde tarıma alınan buğday, arpa gibi tahıllarla, mercimek nohut gibi baklagillerin

birçoğunun atası olan yabancı bitkilerin ana vatanı Anadolu'dur. Bu bitkilerin de araştırılması, yayılım alanlarının saptanması, kazı bulgularıyla karşılaştırılarak değerlendirilmesi ülkemizde olduğu kadar Yakın Doğu'da tarımın gelişmesini ortaya koymak bakımından da önemlidir. Ayrıca geleneksel tarım (ekme-biçme-harman) ile gıda öğütme ve hazırlama yöntemlerinin araştırılması da gerek arkeobotanikçilerin gerekse etnobotanikçilerin ortak ilgi alanlarındandır.

Günümüzde Hindistan etnobotanik araştırmalarda başı çekmektedir. Hint etnobotanikçiler derneği ve yayın organı *Etnobotany* dergisi dünyaca saygınlığa ulaşmış durumdadır. Çin, geleneksel tıp bilgilerini derlemenin yanı sıra oluşturduğu Kunming Botanik Enstitüsü'nde yer alan etnobotanik laboratuvarında dünyadaki tüm araştırma enstitülerinden fazla sayıda uzman çalışmaktadır. Bu enstitü dışında da birçok etnobotanikçi çeşitli bölgelerde yiyecek, yakacak ve diğer konularda araştırmalarını sürdürmektedir. Nijerya, Kenya gibi Afrika ülkelerinde ve Latin Amerika'da hızla ekip çalışmalarına ve yeni laboratuvar kurulmasına başlanmış durumdadır. Uluslararası Etnobiyoloji Topluluğu iki yılda bir kongreler yaparak bilimsel çalışmalara tartışma olanağı sağlamaktadır.

Çok varlıklı bir flora sahne sahip ülkemizde ne yazık ki bu oranda etnobotanik araştırma yapılamamaktadır. Çünkü üniversitelerde gerçekleştirilen çalışmalar yüklü bütçe gerektirdiğinden bu işin enstitüler eliyle yapılması çok daha yararlı olacaktır. Nitekim etnobotanikçi Füsün Ertuğ'un *Bilim ve Teknik* dergisinde yayınlanmış olan bir yazısında ülkemizdeki bu büyük kaynağı bir "etnobotanik enstitüsü" ile değerlendirebileceğimiz fikri ortaya atılmıştır. Böyle bir etnobotanik enstitüsü ile ülkemizde yerel halkın kullandığı tüm bitkilere ait örnekler ve bunlara ait geleneksel bilgiler bir merkezde toplanmış olur. Bir etnobotanik arşivinin oluşturulması; bu bitkilerin ekonomik değerlerinin irdelenmesi; potansiyel yiyecek, alternatif yakacak olarak değerlendirilmesi; ilaç, yağ, kozmetik alanlarında yeni kullanımlarının ortaya çıkarılabilmesi bir ulusal etnobotanik enstitüsünün işlevleri arasında sayılabilir. Endemik bitkiler açısından böyle zengin bir ülkede halkın bilgisinden yararlanmayı bilebilirsek, gerek o yörenin gerekse ülkenin ekonomisine katkı sağlayabilecek çok değerli kazanımlarımız olacağı büyük bir olasılık olarak görülmektedir. Bu araştırmalar sırasında saptanan yeni türler, yeni dağılım alanları da botanik çalışmalarına katkı sağlayacak, belirli türler için koruma alanlarının oluşturulması da öngörülebilecektir.

Geleneksel çevreden yararlanma bilgisinin değerlendirilmesi ve halka bunun bilimsel sonuçlarını duyurmanın, onları bu bitkileri yoketmeden, bilinçle kullandırmanın yararı olacaktır.

Kaynakça

- *Baker, H. G., *Plants and Civilization*, California, 1965.
*Balick, M., J., Cox, P. A., *Plants, People and Culture, the Science of Ethnobotany*, New York, 1996.
*Cotton, C. M., *Ethnobotany Principles and Applications*, London, 1996.
*Yıldırım, Ş., *Etnobotanik*, Doktora Ders Notları, Ankara, 2004.
Ülkemizde etnobotanik alanda ve özellikle genel anlamda birçok araştırma yapılmış ve bunlar kaynakçada verilmiştir.

Genel Kaynakça**

- *Abay, G., Kılıç, A., Pürenbeleni ve Yanıktepe (Mersin) yörelerindeki bazı bitkilerin yöresel adları ve etnobotanik özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 8, 2, 97-104, 2001.
*Akçiçek, E., Vural, M., Kumalar dağı (Afyon) ve çevresindeki bazı bitkilerin yöresel adları ve etnobotanik özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 10, 2, 151-162, 2003.
Akman, M. Ş., *Aydın ve Muğla İllerinde Yetişen Tıbbi ve Zehirli Bitkilerin En Önemlilerinin Farmakolojik ve Toksikolojik Etkileriyle Bunlardan Hazırlanacak Galenik Preparatların Yabancı Memleket Müstahzarlarıyla Mukayeseleri*, Ankara Üniv. Vet. Fak. Yay.: 35, Ankara, 1952.
*Alpınar, K., Amasya yöresi bitkilerinin yerli ad ve tıbbi kullanılışları, *Bitki*, 6, 3, 243-249, 1979.
Altan, Y., Uğurlu, E., Gücel, S., Şenkaya (Erzurum) ve çevresinin etnobotanik özellikleri, *I. International Symposium on Protection of Natural Environment and Ebrami Karaçam*, Kütahya, 132-139, 1999.
Altunkurt, O., *Farmakoloji*, Ankara, 1981.
Anderson, S. M., Ertuğ-Yaraş, F., Fuel, Fodder and Faeces: an ethnographic and botanical study of dung fuel use in Central Anatolia, *Environmental Archaeology*, 1, 99-108, 1998.
Asil, E., Osmanlı Saray Eczacılığı ve Osmanlılar Devrinde Kullanılan Drogaların Farmakoloji ve Farmakognozi Yönünden İfade Ettikleri Değerler, *Doktora Tezi*, AÜEF, Ankara, 1974.
*Asil, E., Tanker, M., Şar, S., *İç Anadolu bölgesinde baş ağrılarına karşı kullanılan halk ilaçları*, Ankara Ecz. Fak. Der., 14, 1, 67-80, 1984.
Asil, E., Şar, S., *İç Anadolu bölgesinde şeker hastalığına karşı kullanılan halk ilaçları*, *Farmasötik Bilimler Ankara Derneği Dergisi*, 12, 2, 126-134, 1987.

** (*) İşaretili yayınlar, yazarın arşivinde bulunanlardır.

- *Bağcı, Y., Aladağlar (Yahyalı, Kayseri) ve çevresinin etnobotanik özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 7, 1, 89-94, 2000.
- *Bağcı, Y., Dinç, M., Dural, H., Uzunsöğüt köyü ve çevresinin (Türkoğlu-Kahramanmaraş) bazı bitkilerinin yerel adları ve etnobotanik özellikleri, *Selçuk Üniv. Eğt. Fak. Fen Bilimleri Dergisi*, 9, 155-163, 2001.
- Başer, K. H. C., Honda, G., Miki, V., Herb, Drugs and Herbalists in Turkey, *Studia Culturae Islamicae*, No. 27, ILCAA, Tokyo, 1986.
- *Başer, K. H. C., Tıbbi bitkiler, *Bilim ve Teknik*, 331: 76-79, 1995.
- Başer, K. H. C., *Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin İlaç ve Alkollü İçki Sanayisinde Kullanımı*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No. 39, İstanbul, 1997.
- *Baytop, A., Bitkilerimizin yerli adları, *İst. Ecz. Fak. Mec.*, 4, 1, 55-58, 1968.
- *Baytop, A., *Farmasötik Botanik*, İstanbul, 1977.
- *Baytop, A., *Tıbbi Bitkiler Atlası*, İstanbul, 1978.
- *Baytop, A., Bitkilerimizin yerli adları II, *Doğa Türk Botanik Dergisi*, 13, 3, 329-336, 1989.
- *Baytop, A., Our plants' local names III, *İstanbul Ecz. Fak. Mec.*, 25, 23-27, 1989.
- *Baytop, A., Bitkilerimizin yerli adları IV, *Doğa Türk Botanik Dergisi*, 15, 3, 268-276, 1991.
- *Baytop, A., Bitkilerimizin yerli adları V, *Türk Botanik Dergisi*, 18, 113-115, 1994.
- Baytop, T., Izgın ve burç hakkında, *Farmakolog*, 18, 19-21, 1948.
- Baytop, T., *Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri*, İstanbul Üniv. Yay. No: 1039, İstanbul, 1963.
- *Baytop, T., *Farmakognoziye giriş*, İstanbul, 1966.
- Baytop, T., Türkiye'de sakız (mastiks) elde etme imkanları, *İst. Üniv. Ecz. Fak. Mec.*, 4, 31-35, 1968.
- *Baytop, T., *Farmakognozi Ders Kitabı*, İstanbul, 1971.
- *Baytop, T., *Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi: Geçmişte ve Bugün*, İst. Üniv. Yay. No.: 3255, İstanbul, 1984.
- Baytop, T., *Türkiye'de Zehirli Bitkiler ve Bitki Zehirlenmeleri ve Tedavi Yöntemleri*, İst. Üniv. Yay.: 3560, İstanbul, 1989.
- *Baytop, T., Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'nun tıbbi bitkileri üzerinde yapılan araştırmalar, *VIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 19-21 Mayıs 1989 İstanbul, Bildiri Kitabı*, Ed.: B. Çubukçu, G. Sarıyar, A. Mat, 2, 11-14, 1993.
- *Baytop, T., *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK yay.: 578, Ankara, 1994.
- Bucak, A. M., *Zehirli bal*, *Farmakolog*, 8, 33-40, 1938.
- Cereboğlu, E., Hatay'da halk hekimliğine ait notlar, *Türk Folklor Araştırmaları*, 344, 8255-8256, 1978.
- *Çakırer, G., Local plant names in Sultandağları, *İst. Ecz. Fak. Mec.*, 16, 88-90, 1980.

Çolakoğlu, M., Bilgir, B., Ege bölgesinde insan beslenmesinde kullanılan bazı yabancı (sarmaşık, sitipno, helyacılık, deniz börülcesi, ısırgan ve gelincik) otlar üzerinde araştırmalar, *TÜBİTAK VI. Bilim Kong. Tar. ve Orm. Gr. Teb.*, 3, 11-19, 1977.

Çubukçu, B., *Türkiye'de İmal Edilen Bitkisel İlaçlar*, İstanbul, 1989.

Demirhan, A., *Mısır Çarşısı Drogları, Doktora Tezi*, Sermet Matb., İstanbul, 1975.

Demirhan, A., Geçmişte ve günümüzde esrar, *İst. Üniv. Tıp Fak. Mec.*, 42, 79-, 1979.

Dökmeci, G., *Sultandağlarının yerli ve tıbbi bitkileri*, dissertation, İstanbul, 1978.

*Duran, A., Akseki (Antalya) ilçesindeki bazı bitkilerin yerel adları ve etnobotanik özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 5, 1, 77-92, 1998.

*Duran, Ali, Satıl, F., Tümen, G., Balıkesir yöresinde yenen yabancı meyveler ve etnobotanik özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 8, 1, 87-94, 2001.

Düzenli, A., Topaktaş, M., Doğal tıbbi bitkilerin tanınması ve kültüre alınması, *Gazi Üniv. Ecz. Fak. VI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 15-18 Mayıs 1986*, Ankara, *Bildiri Kitabı*, Ed.: B. Şener, G. Ü. Yay. No. 113; Ecz. Fak. Yay. No. 8, Ankara, 1987.

Erol, M. K., Tuzlacı, E., Eğirdir (Isparta) yöresinde geleneksel halk ilacı olarak kullanılan bitkiler, *IX. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı*, Ankara Üniv. Ecz. Fak., Ankara, 22-24 Mayıs 1996.

Erten, H., *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, Ankara, 1974.

Ertuğ-Yaraş, F., Contemporary plant gathering in Central Anatolia: An ethnoarchaeological and ethnobotanical study, in *Plant Life in Southwest and Central Asia*, eds. M. Öztürk, Ö. Seçmen, G. Görk, İzmir, 22, 945-962, 1996.

*Ertuğ, F., *Orta Anadolu'da bir etnoarkeoloji ve etnobotanik çalışması, Karatepe'deki Işık, Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*, Derleyiciler: G. Arsebük, M. J. Mellink, W. Schirmer, Ege Yayınları, 325-338, İstanbul, 1998.

*Ertuğ, F., Anadolu'nun önemli yağ bitkilerinden keten (*Linum*) ve ızgın (*Eruca*): Orta Anadolu'da beziryağı üretimi ve bezirhaneler, *TÜBA-AR*, 1, 120-130, 1998.

*Ertuğ, F., Plant-gathering versus plant domestication: An ethnobotanical focus on leafy plants, Origin of Agriculture and Crop Domestication, *Proceedings of the Harlan Symposium, 10-14 May 1997 Aleppo, Syria*, Ed. A: B. Damania, J. Valkoun, G. Wilcox, C. O. Qualset, 218-223, 1998.

*Ertuğ, F., An ethnobotanical study in Central Anatolia (Turkey), *Economic Botany*, 54, 2, 155-182, 2000.

Fujita, T., Sezik, E., Tabata, M., Yeşilada, E., Honda, G., Takeda, Y., Tanaka, T., Takaishi, Y., Traditional medicine in Turkey VII. Folk Medicine in Middle and West Black Sea regions, *Economic Botany*, 49, 4, 406-422, 1995.

*Göçmez, M., Ekonomik ve tıbbi alanda likenlerin önemi, *Orm. Arş. Enst. Derg.*, 37, 1, 110-113, 1991.

Güley, M., *Samsun ve Trabzon Bölgesi Tıbbi ve Zehirli Bitkilerinden Başlıcalarının Farmakodinamik Etkileri ve Tedavideki Önemleri, Doktora Tezi*, Ankara, 1953.

Güley, M., Seneciolar hakkında, *Türk Vet. Hek. Dern. Derg.*, 31 (1801), 409-415, 1961.

*Gümüş, İ., *Ağrı yöresinde yetişen bazı faydalı bitkilerin yerel adları ve kullanılışları*, Tr. J. of Botany, 18, 107-112, 1994.

Gürses, Ö., Artık, N., Pazi, ebeğümeci, semizotu ve ıspanak sebzelerinin bileşimi üzerinde araştırmalar, *Gıda*, 9, 2, 83-93, 1984.

*Güvenç, İ., Kaya, Y., Erzurum'da sebze olarak değerlendirilen yöresel bazı bitkiler, *Atatürk Ü. Zir. Fak. Derg.*, 27, 3, 369-374, 1996.

*Honda, G., Takeda, Y., Tanaka, T., Takaishi, Y., Sezik, E., Yeşilada, E., *A Report on Traditional Medicine and Medicinal Plants in Turkey* (1994), Faculty of Pharmaceutical Sciences, Kyoto University, March, 1996.

Honda, G., Yeşilada, E., Tabata, M., Sezik, E., Fujita, T., Takeda, Y., Tanaka, T., Takaishi, Y., Traditional medicine in Turkey VI. Folk medicine in West Anatolia: Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın provinces, *Journal of Ethnopharmacology*, 53, 75-87, 1996.

*Işık, S., Gönüz, A., Arslan, Ü., Öztürk, M., Afyon (Türkiye) ilindeki bazı türlerin etnobotanik özellikleri, *Ot Sistemik Botanik Dergisi*, 2, 1, 161-166, 1995.

*İlçim, A., Varol, Ö., Hatay ve Kahramanmaraş (Türkiye) illerindeki bazı bitkilerin etnobotanik özellikleri, *Ot Sistemik Botanik Dergisi*, 3, 1, 69-74, 1996.

*Kalças, E. L., *Food From the Field, Edible Wild Plants of Aegean Turkey*, İzmir, 1974.

*Karamanoğlu, K., *Farmasötik Botanik Ders Kitabı*, AÜEF Yay. 24, Ankara, 1973.

Keleş, A., Vangölü Civarındaki Bazı Hoş Kokulu (Aromatik) Bitkiler Üzerinde Ekonomik ve Biyosistemik Araştırmalar, Yüzüncü Yıl Üniv. Fen Bilimleri Enst., *Yüksek Lisans Tezi*, Van, 1995.

*Keskin, M., Alpınar, K., Kışlak (Yayladağı-Hatay) hakkında etnobotanik bir araştırma, *Ot Sistemik Botanik Dergisi*, 9, 2, 91-100, 2002.

Kırıcı, S., Türkmen, N., İnan, M., Çukurova üniversitesi kampüsünde doğal olarak bulunan tıbbi ve aromatik bitkiler, *I. International Symposium on Protection of Natural Environment and Ebrami Karaçam*, Kütahya, 868-878, 1999.

Kızıldağı, E., Hatay'da halk ilaçları ve inançları, *Türk Folklor Araştırmaları*, 275, 6330-6331, 1972.

Kişmir, C., Konya'da şifalı otlar, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 17 (335), 8011, 1977.

Kürkçüoğlu, M., Henbane (*Hyoscyamus niger*) poisoning in the vicinity of Erzurum, *The Turkish J. Pediat.*, 12, 1, 48-56, 1970.

*Melikoğlu, G., Çubukçu, B., Giresun ili halk ilaçları, *VIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 19-21 Mayıs 1989 İstanbul, Bildiri Kitabı*, Ed.: B. Çubukçu, G. Sarıyar, A. Mat, 2, 251-255, 1993.

*Öder, N., Halkın faydalandığı bazı önemli yenen mantarlar, *TÜBİTAK VII. Bilim Kongresi, Biyoloji Sek.*, 1980 Kuşadası-Aydın, 785-798, 1982.

Öktel, N. M., Türkiye’de Kullanılan Ev İlaçları ile Bunların Farmakolojik Tesirleri ve Tedavideki Ehemmiyetleri, *Doktora Tezi*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1939.

Öktel, N. M., *Farmakoloji I*, Ankara, 1964.

Öktel, N. M., *Farmakoloji II*, Ankara, 1965.

Öktel, N. M., *Farmakoloji III*, Ankara, 1967.

*Önal, S., Narkotik ve afrodisyak olarak kullanılan bazı önemli tıbbi bitkilerimiz, *Orm. Arş. Enst. Derg.*, 36, 1, 61-73, 1990.

Özçelik, H., *Antalya ili şifalı bitkileri ve bu bitkilerden yapılan mahalli ilaçlar*, A. Ü. Kazı Karabekir Eğitim Fak. Biyoloji Anabilim Dalı, Erzurum, 1984.

Özçelik, H., *Mide hastalıklarında kullanılan mahalli bitkiler ve bunlardan yapılan halk ilaçları*, A. Ü. Kazı Karabekir Eğitim Fak. Biyoloji Anabilim Dalı, Erzurum, 1984.

*Özçelik, H., Akseki yöresinde doğal olarak yetişen bazı faydalı bitkilerin yerel adları ve kullanılışları, *Doğa Türk Botanik Dergisi*, 11, 3, 316-321, 1987.

*Özçelik, H., Van ve yöresinde süt mamüllerinin hazırlanmasında yararlanılan bitkilerin kullanılışları üzerine bir araştırma, *Doğa TU Tar. ve Or. D.*, 13, 2, 356-360, 1989.

*Özçelik, H., Ay, G., Öztürk, M., Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun ekonomik yönden önemli bazı bitkileri, *X. Ulusal Biyoloji Kongresi, 18-20 Temmuz 1990 Erzurum, Botanik Bildirileri*, 1, 1-10, 1990.

Özçelik, H., Sağmanlıgil, H., Vangölü havzasının zehirli bitkileri, *Yüzüncü Yıl Üniv. Vet. Fak. Derg.*, 4, ½, 171-189, 1993.

Özer, A., Bitkisel kaynaklarımız ve tıbbi bitkiler, *Ormanlık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 76, 1990.

*Özer, A. S., Bitkisel kaynaklarımız ve tıbbi bitkiler, *Orm. Arş. Enst. Derg.*, 36, 1, 39-57, 1990.

*Öztekin-Mat, A., Les intoxications d’origine végétale en Turquie, *Ann. Pharmaceutiques Françaises*, 52, 5, 260-265, 1994.

*Öztiğ, F., *Faydalı Bitkiler*, İstanbul, 1971.

*Öztürk, A., Erzurum yöresinin faydalı ve tıbbi yabancı bitkilerinin yerel ad ve kullanılışları yönünden kısa tanımları, *Yüzüncü Yıl Üniv. Fen-Ed. Fak. Fen Bil. Derg.*, 1, 1, 1-18, 1990.

*Öztürk, A., Öztürk, S., Kartal, Ş., Van otlı peynirlerine katılan bitkilerin özellikleri ve kullanılışları, *Otlar Sistematik Botanik Dergisi*, 7, 2, 167-179, 2000.

- *Öztürk, M., Özçelik, H., *Doğu Anadolu'nun Faydalı Bitkileri*, Siskav (Sürt, İlim, Spor, Kültür ve Araştırma Vakfı), Ankara, 1991.
- *Pirdal, M., Öztürk, M., Türkiye'nin bitkisel hammaddelerinin değerlendirilmesi, *Orm. Arş. Enst. Derg.*, 29, 57, 27-39, 1983.
- Rodopman, H. A., Bitkisel ilaçlara bakış açımız, *Panzehir*, 7, 16-17, 1990.
- *Sağmanlıgil, H., Özçelik, H., Boydağ, İ., Van yöresinde yetişen bazı zehirli bitkilerin toksikolojik analizi, *Yüzüncü Yıl Üniv. Fen Bil. Enst. Derg.*, 5, 5, 183-192, 1994.
- *Sayar, A., Güvensen, A., Özdemir, F., Öztürk, M., Muğla (Türkiye) ilindeki bazı türlerin etnobotanik özellikleri, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 2, 1, 151-160, 1995.
- Seçmen, Ö., Leblebici, E., Yurdumuzun Zehirli Bitkileri, *EÜFF Kit.*, Seri No. 103, İzmir, 1987.
- *Sezik, E., Muğla civarında salep elde edilen bitkilerin mahalli isimleri, *İst. Üniv. Ecz. Fak. Mec.*, 5-, 1969.
- Sezik, E., Muğla civarında salep elde edilen bitkilerin mahalli isimleri, *İst. Üniv. Ecz. Fak. Mec.*, 5, 2, 77-79, 1969.
- *Sezik, E., Avrupa ülkelerinde Bitkisel tedavi yaygınlaşıyor, *Bilim ve Teknik*, 24, 278, 45, 1991.
- *Sezik, E., Anadolu'da çay olarak kullanılan yabancı bitkiler, *Bilim ve Teknik*, 23, 274, 18-20, Eylül 1990.
- *Sezik, E., Bitkilerle tedavi, *Bilim ve Teknik*, 23, 277, 12-14, Aralık 1990.
- *Sezik, E., Anadolu'da bitkilerle tedavi, *Bilim ve Teknik*, 24, 281, 42-45, Nisan 1991.
- Sezik, E., Tabata, M., Yeşilada, E., Honda, G., Goto, K., Ikeshiro, Y., Tradional medicine in Turkey I. Folk medicine in north-east Anatolia, *Journal of Ethnopharmacology*, 35, 2, 191-196, 1991.
- Sezik, E., Zor, M., Yeşilada, E., Tradional medicine in Turkey II. Folk medicine in Kastamonu province, *International Journal of Pharmacognosy*, 30, 3, 233-239, 1992.
- Sezik, E., Türkiye'de halk ilacı araştırmaları ve önemi, *IX. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 16-19 Mayıs 1991, Bildiri Kitabı*, Ed. K. H. C. Başer, 1-15, 1992.
- Sezik, E., Yeşilada, E., Tabata, M., Honda, G., Takaishi, Y., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda, Y., Tradional medicine in Turkey VIII. Folk medicine in East Anatolia: Erzurum, Erzincan, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan provinces, *Economy Botany*, 51, 2, 184-200, 1997.
- Sezik, E., Yeşilada, E., Honda, G., Takaishi, Y., Tanaka, T., Takeda, Y., Tradional medicine in Turkey X. Folk medicine in the Eastern part of Central Anatolia, *Journal of Ethnopharmacology*, 75, ½, 95-115, 2001.
- Siyamoğlu, B., Ege bölgesinde insan beslenmesinde kullanılan bazı yabancı otlar (silcan, karakan, pırzola kekiği, kudret narı), *Ege Ü. Zir. Fak. Derg.*, 21, 3, 75-88, 1984.

Sönmezsoy, Y., Siirt ve Van Yörelerinde Otluk Peynirinin Nasıl Yapıldığı, Hangi Tür Bitkilerin Katıldığı ve Bu Bitkilerin Genel Özellikleri, Yüzüncü Yıl Üniv. Fen Bil. Enst., *Yüksek Lisans Tezi*, Van, 1995.

Sucu, İ., Ege Bölgesi Halk İlaçları ve Bu İlaçlardaki Droğların Farmakognozik İncelenmesi, *Doktora Tezi*, Ankara, 1978.

*Sütlüpinar, N., Mat, A., Satganoğlu, Y., Poisoning by toxic honey in Turkey, *Arch. Toxicol.*, 67, 146-150, 1993.

Şar, S., İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçlarının Eczacılık Tarihi ve Farmakognozi Açısından İncelenmesi, *Doktora Tezi*, Ankara, 1982.

*Şar, S., Asil, E., İç Anadolu bölgesinde böbrek taşlarına karşı kullanılan halk ilaçları, *Ankara Ecz. Fak. Der.*, 15, 1, 58-68, 1985.

Şar, S., İç Anadolu bölgesinde kullanılan halk ilaçları, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, cilt 4, Ankara, 1987.

*Şar, S., Asil, E., İç Anadolu bölgesinde hemaroid tedavisinde kullanılan halk ilaçları, *Ankara Ecz. Fak. Der.*, 18, 1, 8-23, 1988.

Şener, B., Başgöl, M., Laksatif olarak kullanılacak bitkisel asıllı droğlar, *V. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 15-17 Kasım 1984, Bildiri Kitabı*, Ankara, Ed. E. Sezik ve E. Yeşilada, 75-77, 1987.

*Şener, B., Ergun, F., Küsmenoğlu, Ş., Karakaya, A., İç ve Doğu Anadolu'da yetişen *Senecio* türleri üzerinde farmakognozik ve toksikolojik araştırmalar I: *Senecio vernalis* Waldst. Et Kit., *V. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 15-17 Kasım 1984, Bildiri Kitabı*, Ankara, Ed. E. Sezik ve E. Yeşilada, 144-146, 1987.

*Şimşek, I., Aytekin, F., Yeşilada, E., Yıldırım, Y., Ankara, Gölbaşı'nda yabancı bitkilerin kullanılış amaçları ve şekilleri üzerinde bir araştırma, *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 8, 2, 105-120, 2001.

Tabata, M., Sezik, E., Honda, G., Yeşilada, E., Fukui, H., Goto, K., Ikeshiro, Y., Traditional medicine in Turkey III. Folk medicine in East Anatolia: Van and Bitlis provinces, *International Journal of Pharmacognosy*, 32, 1, 3-12, 1994.

*Tanker, M., Tanker, N., *Farmakognozi I*, İstanbul, 1973.

*Tanker, M., Tanker, N., *Farmakognozi II*, İstanbul, 1976.

*Tanker, M., Asil, E., Şar, S., İç Anadolu bölgesinde ateş düşürücü olarak kullanılan halk ilaçları, *Ankara Ecz. Fak. Der.*, 13, 1/2, 193-205, 1983.

Tanker, M., Eczacı ve bitkisel droğlar, *V. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 15-17 Kasım 1984, Ankara, Bildiri Kitabı*, Ed. E. Sezik ve E. Yeşilada, 10-12, 1987.

Tanker, N., Gürtürk, S., Kol, Ü., Antibiyotik etkili bazı tohumlu bitkiler, *Ankara Ecz. Fak. Der.*, 10, 1/2, 17-19, 1980.

Tanker, N. ve ark., Ermenek-Mut-Gülner yöresi bitkileri ve ana etken maddelerinin araştırılması I. Compositae familyası, *Doğa Bilim Dergisi*, A2, 8, 2, 229-243, 1984.

TC Tar. Orm. Ve Köyişl. Bk. Orm. Gn. Md. İşl. Ve Paz. Dai. Bşk., İzmir orm. Blg. Md. Manisa orm. İşl. Md. Mrz. Orm. Blg. Şefliği Sipil milli parkı (üstü) mevkii tıbbi-aromatik ve soğanlı bitkiler yetiştirme üretim ve uygulama projesi, *Çevre Koruma*, 36, 8-11, 1986.

*Tonbul, S., Altan, Y., Elazığ yöresinde halkın çeşitli amaçlar için yararlandığı bazı bitkiler, *Fırat Havzası Tıbbi ve Endüstriyel Bitkileri Sempozyumu, 6-8 Ekim 1986*, Elazığ, Eds.: Ş. Baltepe, T. Babaç, H. Evren, 27-36, 1991.

Topaloğlu, M., Antakya Bölgesinin Gıda ve İlaç Olarak Kullanılan Bitkileri Üzerinde Araştırmalar, *Yüksek Lisans Tezi*, İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Farmakognozî Ana Bilim Dalı, İstanbul, 1987.

*Topaloğlu, M., Local plant names in Antakya, *İst. Üniv. Ecz. Fak. Mec.*, 23, 96-97, 1987.

Topaloğlu, M., Local plant names in Antakya, *İst. Üniv. Ecz. Fak. Mec.*, 23, 97-98, 1987.

Topçuoğlu, A., Yurdumuzda yetişen likenlerin tanımı, üretimi ve değerlendirilmesi, *Orm. Bkn. Tekn. Bül.*, 53, 1975.

*Tuzlacı, E., Honaz dağının tıbbi bitkileri, *Biyoloji Dergisi*, 27, 1, 9-12, 1977.

*Tuzlacı, E., Türkiye’de bitkilerin yöresel adları, *İst. Üniv. Ecz. Fak. Mec.*, 19, 37-40, 1983.

*Tuzlacı, E., Türkiye’de bitkilerin yöresel kullanılışları I, *Mar. Üniv. Ecz. Derg.*, 1/2, 101-106, 1983.

*Tuzlacı, E., Türkiye’deki yabancı bitkilerin ilaç hammaddesi yönünden değerlendirilmesi, *Gazi Üniv. Ecz. Fak. VI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 15-18 Mayıs 1986, Ankara, Bildiri Kitabı*, Ed.: B. Şener, G. Ü. Yay. No. 113; Ecz. Fak. Yay. No. 8, Ankara, 273-278, 1987.

*Türmen, G., Sekendiz, O. A., Balıkesir ve merkez köylerinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler, *VIII. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 19-21 Mayıs 1989 İstanbul, Bildiri Kitabı*, Ed.: B. Çubukçu, G. Sarıyar, A. Mat, 2, 347-354, 1993.

*Tüzün, A. H., Türkiye’de tıbbi bitkileri yetiştirme imkanları ve faydaları, *Gazi Üniv. Ecz. Fak. VI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 15-18 Mayıs 1986, Ankara, Bildiri Kitabı*, Ed.: B. Şener, G. Ü. Yay. No. 113; Ecz. Fak. Yay. No. 8, Ankara, 41-52, 1987.

Ungan, A., Şimali Anadolu’nun zehirli balı, *Türk Hijyen ve Tecrübi Biyoloji Dergisi*, 2, 161, 1941.

Ünver, B., Yenilen Otların Karoten Değerleri ve İnsan Beslenmesine Katkıları ile İlgili İki Ayrı Köyde Yapılan Araştırma, *Doçentlik Tezi*, Hacettepe Üniv., Ankara, 1979.

Ünver, B., Yenilen yabancı otlar ve karoten yönünden insan beslenmesine katkıları-Gaziantep, *Türk Hij. Den. Biol. Derg.*, 42, 275-286, 1985.

Ünver, B., Yenilen yabancı otlar ve karoten yönünden insan beslenmesine katkıları-
Erzurum, *Ev Ekon. Derg.*, 2/3, 43-48, 1987.

Ünver, B., Yenilen yabancı otlar ve karoten yönünden insan beslenmesine katkıları-
Afyon, *Ev Ekon. Derg.*, 4, 26-31, 1987.

*Ünver, B., Güner, A., Kayseri ve Trabzon yöresinde gıda olarak tüketilen yabancı
otların karoten yönünden insan beslenmesine katkısının değerlendirilmesi, *Hacettepe
Üniv. Ecz. Fak. Derg.*, 10, 2, 65-73, 1990.

Ünver, B., Ankara, Afyo, Kayseri, Bolu, Trabzon, Erzurum ve Gaziantep'te Yeni-
len Yabancı Otlar, Türk Halk Kültürü Araştırmaları, *Türk Mutfağı Özel Sayısı*, Ankara,
1990.

*Vural, N., Güley, M., *Toksikoloji*, Ankara, 1978.

*Vural, M., Karavelioğulları, F. A., Polat, H., Çiçekdağı (Kırşehir) ve çevresinin
etnobotanik özellikleri, *Ot Sistemik Botanik Dergisi*, 4, 1, 117-124, 1997.

*Vurdu, H., Zehirli bitkiler, Orman Mühendisliği, 26, 10, 28-30, 1989.

Yağmur, C., Yücesan, S., Tayfur, M., Akgün, B., Taştı, N., Sindirim sistemi rahatsız-
lıklarında kullanılan yöresel bitkiler, *Çukurova Ü. Zir. Fak. Derg.*, 6, 1, 137-157, 1991.

Yeşilada, E., Honda, G., Sezik, E., Tabata, M., Goto, K., Ikeshiro, Y., Tradional
medicine in Turkey IV. Folk medicine in the Mediterranean subdivision, *Journal of
Ethnopharmacology*, 39, 1, 31-38, 1993.

*Yeşilada, E., Honda, G., Sezik, E., Tabata, M., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda,
Y., Takaishi, Y., Tradional medicine in Turkey V. Folk medicine in the inner Taurus
mountains, *Journal of Ethnopharmacology*, 46, 133-152, 1995.

Yeşilada, E., Sezik, E., Phytotherapie in der Türkei, *Zeitschrift für Phytotherapie*, 19,
132-138, 1998.

Yeşilada, E., Sezik, E., Honda, G., Tanaka, T., Takeda, Y., Takaishi, Y., Tradional
medicine in Turkey IX. Folk medicine in North-West Anatolia: Sakarya, Kocaeli,
Bolu, Zonguldak, Bartın, Karabük provinces, *Journal of Ethnopharmacology*, 64, 3, 199-
206, 1999.

*Yıldırım, Ş., Munzur dağlarını yerel bitki adları ve bunlardan bazılarının kulla-
nılışları, *Doğa Bilim Dergisi*, Seri A2, 9, 3, 593-597, 1985.

*Yıldırım, Ş., Bolkar dağlarının yerel bitki adları ve tıbbi bitkileri, *Gazi Üniv. Ecz.
Fak. VI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 15-18 Mayıs 1986, Ankara, Bildiri Kitabı*,
Ed.: B. Şener, G. Ü. Yay. No. 113; Ecz. Fak. Yay. No. 8, Ankara, 279-285, 1987.

*Yıldırım, Ş., The Turkish vernacular names of *Isatis L.* species and their usages,
Marmara Üniversitesi Eczacılık Dergisi, 5, 1, 1-5, 1989.

*Yıldırım, Ş., Munzur dağlarının tıbbi ve endüstriyel bitkileri, *Fırat Havzası Tıbbi
ve Endüstriyel Bitkileri Sempozyumu*, 6-8 Ekim 1986, Elazığ, Eds.: Ş. Baltepe, T. Babaç,
H. Evren, 83-102, 1991.

*Yıldırım, Ş., Munzur dağlarının (Erzincan-Tunceli) ağaç ve çalı türleri ile bunların kullanım değerleri, *Ot Sistemik Botanik Dergisi*, 1, 1, 23-40, 1994.

*Yıldırım, Ş., Local names of some plants from Munzur dağları (Erzincan-Tunceli) and the uses of a few of them (II), *Ot Sistemik Botanik Dergisi*, 1, 2, 43-46, 1994.

*Zeybek, N., Türkiye'nin Tıbbi Bitkileri I. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, *Ege Üniversitesi Tıp Fak. Neşriyatı*, 8, İzmir, 1960.

*Zeybek, N., *Tıbbi bitkilerin değeri ve Türkiye ile ilgili bazı müşahadeler, Konferanslar*, Ege Üniversitesi Rektörlük Yayınları, No. 1, 20-25, 1961.

*Zeybek, N., Tuğrul, N., Zeybek, U., Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında katkısı olabilecek bazı bitkisel hammadde kaynakları, *TÜBİTAK V. Bilim Kongresi*, 1975.

*Zeybek, N., Son yıllarda önem kazanan bazı tıbbi bitkiler, *VIII. Ulusal Biyoloji Kongresi, 3-5 Eylül 1986, İzmir, Bildiri Kitabı*, 1, 14-18, 1987.

*Zeybek, U., John, V., Likenler (Lichenes), kimyasal bileşikleri ve tıbbi kullanımları, *Pharmacia-JTPA*, 32, 1, 37-48, 1992.

Zor, M., *Kastamonu ve Çevresinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler*, Hacettepe Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1987.

Özet: Etnobotanığın tanımı, değişik bilim dalları ile ilişkisi, yerel diller bakımından önemi; bazı bitki türlerinin çok amaçlı kullanımı, bitkiler ve tarihçe ile efsanevi bitkilere örnek olarak adamotundan söz edilmiş; ayrıca kültür bitkilerinin kökeni, ilk kaşifler ve Avrupa'ya tanıttıkları bitkiler, kısaca genel etnobotanik yöntemleri ve konuyla ilgili bibliyografya verilmiştir.

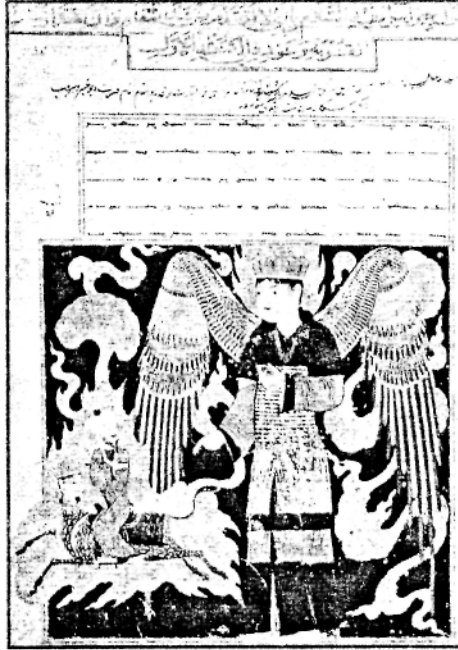
Anahtar sözcükler: Etnobotanik, Türk etnobotanigi.

Abstract: Ethnobotanic's definition, relationships with other disciplines, its importance for local languages; multipurpose uses of some plant species, plants and their histories. Common mandrake as an example of fableous plants is related. Origin of cultivated plants, first plant discoverers and the plants they introduced to Europe are briefly mentioned. General ethnobotanic methods and references related to ethnobotany in Turkey are also given.

Keywords: Ethnobotany, Turkish ethnobotany.

YENİ

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu - 2009
Mustafa Canpolat Armağanı

Yayıncılar
Aysu Ata - Mehmet Ömür

Ankara 2009

Bu kitabı satın almak için hemen tıklayın!..

www.sanatkıtabevi.com.tr